

Possibilities of reading lessons for the development of communication skills of primary school pupils

Dilorom DJALILOVA¹

Karshi State University

ARTICLE INFO

Article history:

Received September 2021

Received in revised form

15 September 2021

Accepted 20 October 2021

Available online

15 November 2021

Keywords:

primary education,
the subject of “reading”,
the concept of modern
education,
speech competence,
the “knowledge” component,
the “development”
component,
communicative culture.

ABSTRACT

This article discusses various ways that, in accordance with current trends, help to develop reading skills in primary school students. The development of communication skills in younger schoolchildren is an urgent problem of modern education. Within the framework of the concept of modern education, the task of humanizing education is analyzed. The roles of teachers and students in the educational process are planned to be radically revised, which, in turn, will require the creation of a learning environment based on joint activities.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss10/S-pp164-168>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Boshlang'ich maktab o'quvchilarining muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish uchun o'qish darslarining imkoniyatlari

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

boshlang'ich ta'lim,
o'qish fani,
zamonaviy ta'lim
konsepsiyasi,
nutq kompetensiyasi,
“bilim” komponenti,
“rivojlanish” komponenti,
kommunikativ madaniyat.

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarda o'qish kompetensiyasini shakllantirish hamda unga yordam beruvchi usullar va tendensiyalar yoritilgan. Boshlang'ich maktab o'quvchilarining muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish zamonaviy ta'limning dolzarb muammosidir. Zamonaviy ta'lim konsepsiyasi ta'limni insonparvarlashtirish vazifasini tahlil qiladi. O'qituvchi va o'quvchilarning o'quv jarayonidagi rollari tubdan qayta ko'rib chiqiladi, bu esa, o'z navbatida, birgalikda taqsimlangan faoliyat asosida ta'lim muhitini yaratishni talab qiladi.

¹ Teacher of the department “Uzbek language and literature” of the Pedagogical Institute of Karshi State University, Karshi, Uzbekistan.

Возможности уроков чтения для развития коммуникативных навыков младших школьников

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

начальное образование, предмет «чтение», концепция современного образования, речевая компетенция, компонент «знания», компонент «развитие», коммуникативная культура.

В этой статье рассматриваются различные способы, которые в соответствии с современными тенденциями помогают развить навыки чтения у учащихся начальной школы. Развитие коммуникативных навыков у младших школьников – актуальная проблема современного образования. В рамках концепции современного образования анализируется задача гуманизации образования. Роли учителей и учеников в учебном процессе планируется радикально пересмотреть, что, в свою очередь, потребует создания учебной среды, основанной на совместной деятельности.

Boshlang'ich ta'lim O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" orqali yo'lga qo'yilgan. Zamonaviy boshlang'ich ta'lim uchun istiqbolli, ustuvor yo'nalishlardan biri bu shaxsni umuminsoniy va milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash asosida rivojlantirishdan iboratdir, ya'ni har tomonlama rivojlangan shaxsni tarbiyalashga yo'naltirilgan tarbiya jarayonidir.

Bugungi kunda o'zida ta'lim-tarbiya elementlarini mujassamlashtirgan boshlang'ich ta'lim jarayonini tashkil etish dolzarb mavzulardan biridir. Kichik maktab yoshidagi bolalarni o'qitish va ularga milliy hamda umuminsoniy tarbiya elementlarini singdirish yo'li amaliy jihatdan tatbiq qilinishi lozim. Bu o'rinda milliy axloq tarbiyasi, ma'naviy, ruhiy hamda milliy nafosat va jismoniy tarbiya boshlang'ich ta'lim bosqichida ustuvor ahamiyat kasb etishi lozim. Bunda o'quv materiallari shaklida berilgan ta'limiy matnlarda o'quvchilarda turli shakllarda axloqiy – ma'naviy tarbiya va milliy nafosat me'yorlarini, diniy hamda umuminsoniy qadriyatlarni singdirish nazarda tutiladi.

Boshlang'ich ta'lim mazmuni istiqbolda konkretlashtirishni nazarda tutganda ta'lim vositalari alohida ahamiyat kasb etadi. O'quv jarayonining "bilim" komponenti bunda muhim rol o'ynaydi. Bilim komponenti esa "rivojlanish" komponenti asosida shakllanadi.

"Rivojlanish" komponenti. Rivojlanish" butun o'quv jarayonining asosiy tarkibiy qismidir. Bu boshlang'ich maktabda o'qish darslari uchun nimani anglatadi? Eng avvalo, o'qish fanida bunga o'zgarishlar kiritilishni nazarda tutadi, ya'ni fanning mohiyatini, uslub va metodlarini takomillashtirish demakdir. Shuni ham ta'kidlash kerakki, bunday rivojlanish bosqichi o'z ichiga mustaqil shug'ullanishni ham qamrab oladi.

Ikkinchidan, kitoblardan kerakli ma'lumotlarni (bosma va ekran matni) olishga qodir, olingan bilimlarni amaliyotda qo'llay oladigan barkamol kitobxonni shakllantirish adabiy o'qishning ajralmas qismiga aylanadi. Shu bilan birga, kichik yoshdagi maktab o'quvchilarida o'qish qobiliyatini shakllantirish savodxonlikni o'rgatish davrida (o'qish darslarida), o'qish texnikasini shakllantirish jarayonida boshlanadi.

Birinchi bosqichda texnologiyadan foydalanish, turli kitob formatlarida, jumladan, ekran formatlarida (vizual ravishda) taqdim etilgan badiiy adabiyotni o'qish imkoniyatlari haqida gapirar ekanmiz, bizning fikrimizcha, bolalar o'qishining hech qanday turi va usullaridan voz kechmaslik kerakligini yana bir bor ta'kidlaymiz. "Ko'pchilik tomonidan rad etilgan bolalar kitoblarining elektron versiyasini taqiqlash emas, balki o'qishning har xil turlari va shakllarini mohirona uyg'unlashtirish lozim. Shunda kattalarning bevosita ishtiroki bolaning barkamol shaxsini shakllantirishga xizmat qiladi" [8, 59].

“Guruhda o‘rganish”. Bunday o‘qitish modeli o‘qituvchidan ma’lum bir kasbiy faoliyatni talab qiladi, uning doirasida u:

- ✓ o‘quvchilarga kerakli ma’lumotlarni topishga yordam berish;
- ✓ o‘quvchilarning noto‘g‘ri harakatlarini tuzatish;
- ✓ kerak bo‘lganda ilmiy yordam ko‘rsatish;
- ✓ guruhlarda ishlash jarayonini tashkil etish; fikr bildirish, guruhda ijobiy psixologik muhit yaratish va saqlash;
- ✓ muvaffaqiyatli, professional o‘zini o‘zi belgilash va shaxsiy rivojlanishga hissa qo‘shish.

To‘rtinchidan, boshlang‘ich maktabda o‘quvchilarning axloqiy rivojlanishi va tarbiyasining ta’limga ta’sirini ko‘rib o‘tish mumkin.

Vakolatli o‘quvchi deganda, birinchi navbatda, quyidagilarni nazarda tutamiz:

- turli xil va janrdagi adabiyot matnlarini tushuna oladigan savodli, madaniyatli o‘quvchi;

- kengroq hayotiy kontekstda ularning qanday qilib aloqa qilishi kerakligini biladi;
- matndan olingan ma’lumotlardan turli maqsadlarda foydalana oladi.

Adabiyotga darsdan tashqari mashg‘ulotlarda alohida e’tibor berilishi kerak, bu “...o‘quvchi shaxsini shakllantirishga yordam beradi, adabiyotni ma’naviy-axloqiy qadriyatlar va an’analarni saqlash va yetkazish vositasi sifatida tushunishni ta’minlaydi, ezgulik va yomonlik, burch va or-nomus, halollik, mardlik va adolat haqidagi tasavvurlarni shakllantirishga yordam beradi” [6, 58].

O‘qish darslarida ham, ushbu fan bo‘yicha darsdan tashqari mashg‘ulotlarda ham siz bunday shaxsni shakllantirishingiz mumkin. Shu bilan birga, bunday tadbirlar tizimli ravishda amalga oshirilishi mumkin. Masalan, har xil turdagi va janrdagi adabiyotlarni o‘qish va tahlil qilish jarayonida kichik yoshdagi o‘quvchi qahramonlarning turli tip va xususiyatlari bilan tanishadi, harakat motivlarini va ularni jamiyat tomonidan baholash mezonlarini aniqlaydi. Bunday tadbirlar bolaga jamiyatda shaxsiy xulq-atvor modelini shakllantirishga yordam beradi, shaxsning rivojlanishi va jamiyatda o‘zini qulay his qilishiga imkon beradi. Xalq og‘zaki ijodi bilan tanishish kichik yoshdagi o‘quvchilarga ajdodlarimiz turmush tarzi asoslarini ochib berish, Vatanimiz tarixi bilan tanishish imkonini beradi va lirika o‘ziga xos adabiyot sifatida sizni obraz va tuyg‘ular olamiga sho‘ng‘ishga undaydi va har bir insonning asosiy hayotiy qadriyatlarini aks ettiradi. Ilmiy-o‘quv adabiyotlari, eng avvalo, inson va tabiat o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarning asosiy qonuniyatini ochib beradi, yer va dunyoda tabiat va inson o‘rtasidagi qarama-qarshiliklarning mumkin emasligini faktlar yordamida ishonchli tarzda isbotlaydi.

Kommunikativ madaniyat shaxsning umumiy madaniy va kasbiy rivojlanishida yetakchi o‘rinni egallaydi va, albatta, ta’limning ustuvor vazifalaridan biri bo‘lib, ularning tarkibiy va funksional tarkibiy qismlarining birligida pedagogik tizimlarni model-lashtirishning maxsus obyekti sifatida qaraladi, gumanitar ta’limning eng muhim tarkibiy qismi sifatida taqdim etiladi.

Kichik maktab o‘quvchilarida kommunikativ madaniyatni rivojlantirish boshlang‘ich maktabning muhim muammolaridan biridir, chunki boshlang‘ich maktab yoshida kommunikativ madaniyatni rivojlantirish bolalarga o‘z imkoniyatlarini yanada muvaffaqiyatli amalga oshirishga imkon beradi.

Psixologik-pedagogik adabiyotlarda pedagogika fani rivojlanishining hozirgi bosqichida “kommunikativ madaniyat” tushunchasi “kommunikativ mahorat” tushunchasi bilan bog‘lanib, uning shakllanish yo‘llari psixologik-pedagogik va uslubiy asarlarda bayon etilgan.

Ushbu muammoni o'rganish, ayniqsa, muhimdir, chunki boshlang'ich maktab yoshida bolalar nutqi hali ham shakllanmaydi, aynan shu davr shaxsning axloqiy fazilatlarini, shu jumladan, muloqot madaniyati va uning tarkibiy qismlarini, madaniy xulq-atvor ko'nikmalarini va qobiliyatlarini rivojlantirish uchun qulaydir.

Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarida kommunikativ madaniyatni rivojlantirish muammosi o'quv jarayonini ham, tarbiya jarayonini ham o'z ichiga olgan ta'lim jarayonida hal qilinadi.

Shunday qilib, kommunikativ madaniyat bolaning shaxsini jamiyat hayotiga muvaffaqiyatli moslashtirish shartlaridan biri bo'lishi mumkin va shuning uchun har tomonlama o'rganish va tahlil qilishga loyiqdir, boshlang'ich maktab o'quvchilarida kommunikativ madaniyatni rivojlantirish muammosi hali to'liq tushunilmagan.

Kommunikativ madaniyat – bu shaxslararo muloqot qonuniyatlari, turli hayotiy va mehnat sharoitlarida o'z vositalaridan foydalanish ko'nikmalari, shaxsiy kommunikativ fazilatlar to'g'risidagi bilimlar yig'indisidir.

Kommunikativ madaniyat bu shaxs asosiy madaniyatining bir qismi bo'lib, uning hayotiy o'zini o'zi belgilashga, atrofdagi voqelik va o'z ichida uyg'un munosabatlar o'rnatishga tayyorligini ta'minlaydi. Bu insonning ichki dunyosini yaratish vositasi, uning mazmuni, boyligi, paydo bo'lgan muammolarni hal qilish vositasidir [7].

Birinchi va ikkinchi tushunchalarning ma'nosi, asosan, bir xil. Va agar biz bu tushunchalarni birlashtirsak, u holda kommunikativ madaniyat ham tildan to'g'ri foydalanish ekanligini ko'ramiz va aloqani u yuzaga kelgan vaziyatga moslashtirish; suhbat uchun eng yaxshi bo'ladigan bunday xatti-harakatlar, barcha aloqa muammolarini eng samarali hal qiladi va shaxs, uning atrofidagi voqelik va o'z ichida uyg'un munosabatlarni yaratishga ta'sir qiladi.

Kommunikativ madaniyat – bu integratsion, dinamik, tarkibiy darajadagi ta'lim bo'lib, u ehtiyoj-motivatsion, shaxsiy, refleksli, amaliy komponentlar to'plami bilan ifodalanadi va subyektlarning insonparvarlik qadriyatlari tizimidan xabardorligi asosida o'zaro ta'sir qilish xususiyatini belgilaydi [9].

Yuqoridagilardan xulosa qilishimiz mumkinki, kommunikativ madaniyat boshqa madaniyatlarni ham o'z ichiga oladi: hissiy madaniyat (hislar madaniyati); fikrlash madaniyati; nutq madaniyati.

O'qituvchilar maktab muloqotining rivojlanish bosqichlarini quyidagicha ifodalash mumkin:

1-bosqich:

- o'quvchilarning darsda muloqotda ishtirok etishga tayyorligi;
- savollarga to'liq javob berish;
- muammo yoki mavzu bo'yicha ish mazmuniga rioya qilgan holda savollar berish;
- savol-javoblarni sharhlash;
- xabarlar yuborish;
- mantiqiy va izchil gapirish.

2-bosqich:

- nutqning soddaligi va ravshanligi;
- o'z bayonotingizni har bir inson uchun tushunarli qilish qobiliyatini mashq qilish;
- o'z fikrlarini obrazli, jonli va qisqacha ifodalay olish;
- fikrni isbotlash uchun misollardan foydalana olish;
- ritorik savollardan foydalana olish;
- sherik va suhbatdosh bilan aloqada bo'lish qobiliyati;
- nutqning ovoz balandligi va tezligini sozlash qobiliyati.

3-bosqich:

- guruhda suhbat olib borish qobiliyati;
- suhbatni davom ettirish qobiliyati;
- konstruktiv muloqot olib borish qobiliyati;
- munozara qurish va uni olib borish qobiliyati;
- konferensiyalar, o'yinlar va turnirlarda qatnashish qobiliyati.

Kommunikativ madaniyatni rivojlantirish jarayonida o'quvchilar e'tiborini jamiyatda qabul qilingan odamlar o'rtasidagi madaniy muloqot qoidalari va normalariga qaratib, ushbu bosqichlarga rioya qilish kerak.

Zamonaviy dunyoda muvaffaqiyat kaliti kommunikativ faollik, ijtimoiy voqelikka yaxshi moslashish, ijtimoiy kompetensiya va odamlar bilan samarali munosabatda bo'lish va turli xil aloqa jarayonlarini boshqarish qobiliyatidir.

Shuning uchun ham boshlang'ich maktabda o'qituvchining asosiy vazifalaridan biri nafaqat bilimli, har tomonlama rivojlangan shaxsni, balki kommunikativ qobiliyatli shaxsni ham tarbiyalashdir.

Yuqoridagilardan ko'ramizki, boshlang'ich maktab o'quvchilarida muloqot madaniyatining rivojlanishi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ular o'quv faoliyati boshlanishi bilan bolaning fikrlash xarakteri, xotirasi va e'tiborining o'zgarishi, jamiyatda yangi mavqega ega bo'lishi bilan tavsiflanadi; yangi xulq-atvor qoidalarini o'rganadi; birinchi marta kattalar bilan o'zaro munosabatlarning yangi usuliga duch keladi, biznes munosabatlari tizimini tushunadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida [Matnli] // Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – Toshkent: Sharq, 1997. – B. 31–61.
2. O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risida Qonuni [Matnli] // Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – Toshkent: Sharq, 1997. – B. 2–29.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2017-yil 22-dekabrda Oliy majlisga murojaatnomasi [Matnli] // Pravda vostoka, 2017-yil 23-dekabr. – № 248 (28706). – B. 2.
4. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–4947-son Farmoni. 2017-yil 7-fevral.
5. Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–1875-son Qarori. 2012-yil 10-dekabr.
6. Пигарева Е.А. Развитие коммуникативных умений младших школьников на уроках литературного чтения. Выпускная квалификационная работа. Екатеринбург, 2019. – С. 72.
7. Безрукова В.С. Основы духовной культуры. Екатеринбург, 2000. – С. 120.
8. Дубровина И.В., Прихожан А.М., Зацепин В.В. Возрастная и педагогическая психология: Хрестоматия: Учебное пособие для студентов вузов. М.: Академия, 2010. – С. 368.
9. Лозован Л.Я. Формирование коммуникативных умений младших школьников. Москва: ИСМО РАО; Новокузнецк: КузГПА, 2010. – С. 141.
10. Хузеева Г.Р., Быковская Е.В., Трошина А.А. Диагностика и развитие коммуникативной компетентности детей младшего школьного возраста / Г.Р. Хузеева, Е.В. Быковская, А.А. Трошина. – М.: ВЛАДОС, 2014. – С. 80.